

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Elżbiety Noworol-Luft

pt.: „Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w subregionie radomskim”

1. Podstawa opracowania recenzji

Formalną podstawę opracowania recenzji stanowi uchwała Rady Wydziału Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu z dnia 22 listopada 2018 roku.

2. Uwagi wstępne dotyczące wyboru obszaru, przedmiotu badań i tematu pracy

Pani magister Elżbieta Noworol-Luft w pracy doktorskiej pt. „Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w subregionie radomskim” podjęła próbę kompleksowej oceny wpływu funduszy strukturalnych dla wszystkich okresów programowania tj. 2000-2006, 2007-2013 i 2014-2020 na następujące aspekty: inwestycje, innowacyjność, zatrudnienia i sprzedaż w sektorze MŚP subregionu radomskiego. Tak postawiony problem badawczy wpisuje się w zakres nauk ekonomicznych. Tego rodzaju przedsięwzięcia badawcze są zarówno istotne i ważne, jak i trudne. Muszą bowiem sprostać wymaganiom metodologii ekonomii i jednocześnie wskazywać rozwiązania zgodne z zasadami polityki społeczno-gospodarczej oraz wzorcami postępowania nadającego się do zaadaptowania w praktyce. Można zatem uznać, że Autorka rozprawy lokując w tym nurcie swoje zainteresowania dokonała dobrego wyboru tematu, który jednak postawił przed nią niemałe wymagania. Autorka założyła bowiem, że omawiane w dysertacji zagadnienia powinny spełniać jednocześnie wymogi odpowiedniego poziomu teoretycznego stawiane rozprawom doktorskim, a także kierować inspiracje i zainteresowania osób zajmujących się aspektami praktycznymi tych zagadnień.

W związku z tym w trakcie przygotowywania recenzji niniejszej rozprawy doktorskiej zostały zastosowane następujące, ogólnie przyjęte kryteria oceny prac naukowych na stopień doktora nauk ekonomicznych:

- cel, teza i hipotezy badawcze oraz charakterystyka struktury pracy
- ocena merytoryczna i formalna pracy
- uwagi szczegółowe
- wnioski końcowe

3. Cel, teza i hipotezy badawcze oraz charakterystyka struktury pracy

Doktorantka podkreśliła (s.9), że „celem badawczym było zbadanie wpływu wykorzystania funduszy strukturalnych na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego.

Aby to osiągnąć konieczne było:

Zidentyfikowanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw.

Zidentyfikowanie czynników warunkujących rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w subregionie radomskim.

Określenie poziomu istotności wpływu funduszy strukturalnych na rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego.

Określenie poziomu istotności osiągniętych efektów w wyniku realizacji projektów współfinansowanych z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej”.

Moim zdaniem jako recenzenta, zarówno wybór tematu pracy, jak i cel badawczy jest trafny i zasługujący na rozważania teoretyczno-empiryczne. Jednak sformułowanie celu badawczego jest mało precyzyjne, ponieważ Autorka podkreśla, iż koncentruje się na zidentyfikowaniu czynników wewnętrznych i zewnętrznych rozwoju sektora MŚP, a także na zidentyfikowaniu czynników warunkujących rozwój sektora tychże przedsiębiorstw w regionie subradomskim. To wyodrębnienie podjętych działań badawczych jest kontrowersyjne, ponieważ między tymi czynnikami oddziaływanymi zarówno w skali makro, czy mikro zachodzą wzajemne interakcje i dlatego z punktu widzenia metodologicznego należałoby je potraktować łącznie. Co więcej Autorka uważa „określenie poziomu istotności” jako kryterium osiągniętych efektów wyniku realizacji projektów współfinansowanych z funduszy strukturalnych UE. Czy zatem osiągnięte wyniki badań mogą stanowić podstawę formułowania wniosków ogólnych? Proszę to wyjaśnić.

Celowi pracy Doktorantka podporządkowała następującą tezę badawczą: „Wykorzystanie funduszy strukturalnych wpłynęło w sposób istotny na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego” oraz cztery hipotezy. Hipotezy te stanowią przesłanki dla sformułowania tezy pracy:

„Hipoteza 1. Wykorzystanie funduszy strukturalnych wpłynęło na wzrost inwestycji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego.

Hipoteza 2. Wykorzystanie funduszy strukturalnych wpłynęło na wzrost innowacyjności w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego.

Hipoteza 3. Wykorzystanie funduszy strukturalnych wpłynęło na wzrost zatrudnienia w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego.

Hipoteza 4. Wykorzystanie funduszy strukturalnych wpłynęło na wzrost sprzedaży, w tym eksportu w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego.”

Treść zarówno tezy badawczej, jak i hipotez nie zaskakuje oryginalnością, jednak w sposób poprawny wskazuje logiczną sekwencję procedury badawczej. U podstaw podejścia metodologicznego, jak pisze Autorka (s.10), które było czynnikiem krytycznej analizy literatury i materiału faktograficznego stanowiło założenie, że wykorzystanie funduszy strukturalnych wpłynęło w sposób istotny na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego. Natomiast podstawą badań empirycznych z zastosowaniem modelu ekonometrycznego było opracowanie danych statystycznych z wykorzystaniem wykresów i tabel przestawnych, histogramów, miar statystyki opisowej i tekstów zróżnicowania oraz analizy czynnikowej.

Tezie badawczej i hipotezom oraz ich weryfikacji empirycznej podporządkowana została struktura dysertacji.

Rozprawa doktorska obejmuje 292 strony, w tym 30 stron to bibliografia, spis tabel i rysunków oraz kwestionariusz ankiety. Praca składa się: ze wstępu, pięciu rozdziałów i wniosków. Jednak proporcje, biorąc pod uwagę objętość poszczególnych rozdziałów zostały mocno zachwiane. Dotyczy to zwłaszcza rozdziału III liczącego 20 stron, rozdziału IV obejmującego 16 stron i rozdziału V liczącego 122 strony. Autorka rozważania teoretyczne przeprowadziła w oparciu o studia literatury przedmiotu. Bibliografia zawiera 136 pozycji, w tym 22 pozycje obcojęzyczne, 11 aktów prawnych, dokumentów unijnych i krajowych oraz 11 źródeł internetowych. Łącznie bibliografia liczy 158 pozycji.

Rozdział **pierwszy** zatytułowany „Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w teorii ekonomii” poświęcony jest zagadnieniom teoretycznym związanym z definiowaniem i klasyfikacją małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). Autorka najpierw dokonała interpretacji przedsiębiorstwa według wybranych modeli naukowych oraz przedstawiła definicje przedsiębiorstwa najbardziej powszechne w polskiej i zagranicznej literaturze przedmiotu oraz podział przedsiębiorstw według przyjętych kryteriów koncentrując się zwłaszcza na jednolitej europejskiej definicji małego i średniego przedsiębiorstwa stosowanej w krajach UE. W punktach 1.2 i 1.3 tego rozdziału zostały omówione w sposób kompleksowy oraz wnikliwy uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Autorka podkreśliła i słusznie, iż uwarunkowania zwłaszcza zewnętrzne w znacznej mierze stanowią pochodną polityki władz państwowych i mechanizmów regulacji rynku, a ponadto pozostają one pod wpływem zarówno

ogólnej kondycji i sytuacji gospodarczej w danym kraju, jak i koniunktury światowej. W kolejnym punkcie tj. 1.4 Autorka zajmuje się egzemplifikacją barier rozwoju sektora MŚP. Zostały one ujęte w tabelach, co daje ich przejrzysty przegląd i świadczy o bardzo dobrym opanowaniu wiedzy w tym zakresie przez Doktorantkę.

W rozdziale **drugim** zawarto zagadnienia o charakterze teoretyczno-aplikacyjnym. Zaprezentowano w nim: Europejską Kartę Małych Przedsiębiorstw określającą kierunki działania wobec MŚP, programy wspierające sektor MŚP, w tym działania w ramach Horyzont 2020 na rzecz wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw oraz program na rzecz konkurencyjności i innowacji. Ponadto w sposób szczegółowy i jednocześnie kompleksowy Autorka omówiła fundusze strukturalne Unii Europejskiej oraz programy operacyjne na rzecz sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Scharakteryzowano także sektorowe programy operacyjne i realizowane w ich ramach priorytety i działania w kolejnych ramach finansowych tj. 2000-2006, 2007-2013 i 2014-2020.

Na szczególną uwagę zasługuje omówienie Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka realizowanego poprzez 8 priorytetów, których wsparcie było nakierowane na Badania i Rozwój oraz na innowacje. Ze względu na znaczenie sektora MŚP w rozwoju gospodarki, co najmniej 65 % środków zaalokowanych było na bezpośrednie wsparcie dla przedsiębiorstw w ramach tego Programu dla beneficjentów z sektora MŚP (tab. 2.12). Ponadto należy podkreślić, że programem przeznaczonym na rzecz wsparcia rozwoju przedsiębiorstw jest Program Operacyjny Inteligentny Rozwój realizowany w latach 2014-2020. Fundusze tego Programu są podzielone na poszczególne priorytety, przy czym podzielono je na regiony lepiej i słabiej rozwinięte (tab. 2.15). Rozważania w drugim rozdziale poświęcone są omówieniem regionalnych programów operacyjnych na lata 2014-2020, w tym szerzej został potraktowany Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego, a zwłaszcza jego dwie osie, które zawierają odniesienie wobec przedsiębiorstw.

Podsumowując należy stwierdzić, że Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością wiedzy z zakresu funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, Autorka dokonała ich opisu, podziału na priorytety i działania oraz środków na nie przeznaczonych w ramach konkretnych programów operacyjnych, co świadczy o jej profesjonalizmie omawianych zagadnień.

Rozdział **trzeci** dotyczy charakterystyki subregionu radomskiego, w którym zaprezentowano jednostki terytorialno-administracyjne go tworzące, jego uwarunkowania demograficzne i społeczne. W odrębnym punkcie tj. 33 została przedstawiona sytuacja ekonomiczna badanego subregionu. Autorka przeanalizowała w nim tendencje panujące na rynku pracy w latach 2012-2016 biorąc pod uwagę: poziom zatrudnienia, stopę bezrobocia, wysokość wynagrodzenia, co więcej, zaobserwowano w tych latach wzrost liczby podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. W tabeli zawarto ilość podmiotów ogółem i z podziałem na:

- osoby prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

Interpretując treści tabeli Autorka stwierdziła tylko, że ogółem w subregionie radomskim funkcjonowało w 2016 r. 52 827 podmiotów, z czego 78 % stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

Podobnie tj. zbyt ogólnie odniesiono się do nakładów inwestycyjnych, podając, że nastąpił ich 2,5-krotny wzrost, a ich poziom kształtował się w badanych latach (zob. tab. 3.7) w podziale na:

- nakłady inwestycyjne (w cenach bieżących)
- wartość brutto środków trwałych (w cenach bieżących). Autorka interpretację treści zawartych w tabeli ograniczyła do określenia tendencji i wielkości inwestycji w przedsiębiorstwach w analizowanych latach.

Doktorantka powinna znacznie szerzej scharakteryzować kondycję ekonomiczno-społeczną subregionu radomskiego. Moim zdaniem, jako recenzenta należało przedstawić:

- po pierwsze, poziom zatrudnienia i stopę bezrobocia w przekroju poszczególnych powiatów tego subregionu, z punktu widzenia struktury MŚP (% udziału w ogólnym zatrudnieniu) oraz rodzaju prowadzonej działalności (handel, działalność przemysłowa, budownictwo itd.),
- po drugie, jeśli chodzi o inwestycje, to podobnie, jak wyżej, brak wielkości i struktury inwestycji w przekroju powiatowym, wielkości MŚP, rodzaju działalności prowadzonej przez te podmioty, a ponadto informacji dotyczącej zakresu i wielkości podejmowanych przez nie działalności innowacyjnej,
- po trzecie, wielkość produkcji oraz sprzedaży towarów i usług a także kierunki jej przeznaczenia na rynek wewnętrzny i eksport.

W punkcie 3.6 Autorka zaanonsowała wykorzystanie funduszy strukturalnych w subregionie radomskim przedstawiając:

- wartość całkowitą projektów dofinansowywanych ze środków UE w latach 2004-2013 przypadających na 1 mieszkańca w Polsce i poszczególnych województwach
- wartość dofinansowania projektów ze środków UE w latach 2004-2013 przypadających w Polsce i poszczególnych województwach
- wartość wydatków finansowanych ze środków unijnych w latach 2004-2014 per capita w cenach stałych dla wszystkich powiatów subregionu radomskiego.

Doktorantka bardziej szczegółowo winna zaprezentować następujące problemy:

- ilość i wartość projektów realizowanych przez MŚP w poszczególnych powiatach w ramach finansowania 2000-2006, 2007-2013 i 2014-2020
- wielkość i poziom zróżnicowania absorpcji funduszy unijnych w subregionie radomskim
- wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca w badanym subregionie

- ilość i struktura podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym (wsk. przedsiębiorczości).

Ważną rolę w recenzowanej pracy spełniają rozdział **czwarty** i **piąty**. W znaczący sposób poszerzają one zakres wiedzy, ponieważ oparte są na szczegółowych badaniach empirycznych i analizach statystycznych. Głównym celem przeprowadzonych badań empirycznych było zidentyfikowanie wpływu i wykorzystania funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego. Do przeprowadzenia badania empirycznego w podziale na poszczególne etapy procesu badawczego oraz metody ich realizacji, zastosowano procedurę badawczą, która składa się z jedenastu etapów.

Do każdego etapu zostały przypisane metody, techniki i narzędzia. Wykorzystywanymi metodami oraz narzędziami są między innymi: krytyczna analiza literatury, autorski kwestionariusz ankiety, miary tendencji centralnej (średnia), dyspersji, (odchylenie standardowe), histogramy, opisy, tabele i wykresy przestawne, test ANOVA Kruskala-Wallisa i U Manna-Whitney'a, test ospiska Cattella, eksploracyjna analiza czynnikowa.

Wykorzystany przez Doktorantkę autorki kwestionariusz ankietowy składał się z dwóch części. W pierwszej metryczkowej (zmiennie niezależne), do scharakteryzowania badanej populacji przyjęto piętnaście kryteriów o charakterze obiektywnym. W drugiej części badano dwa zagadnienia: wpływ środków unijnych oraz ocenę realizacji osiągniętych efektów współfinansowanych w wyniku realizacji projektów ze środków unijnych.

Do badania osiągniętych efektów w wyniku realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych Doktorantka wykorzystwała 15 zmiennych zależnych dobranych na podstawie analizy literatury. Zmienne te rejestrowane były na dziesięciopunktowych skalach porządkowych, gdzie 1- oznaczało niski osiągnięty efekt, zaś 10- wysoko osiągnięty efekt.

W rozdziale piątym Autorka dokonała analizy oraz dyskusji omawianych wyników badań z uwzględnieniem analiz rozkładów zmiennych obserwowalnych oraz analiz czynnikowych ze względu na rodzaj programów w wybranych przedziałach czasowych. Szczegółowo przeanalizowany został wpływ i wykorzystanie funduszy strukturalnych w badanych przedsiębiorstwach na inwestycje, innowacyjność i zatrudnienie. Doktorantka dokonała precyzyjnej oceny uzyskanych efektów w wyniku realizacji projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej w subregionie radomskim.

Zbudowanie czynnikowego modelu wpływu i wykorzystania funduszy strukturalnych sektora MŚP subregionu radomskiego jest znaczącym wkładem Doktorantki w rozwój dyscypliny naukowej. Model ten w przyszłości „być może” pomoże firmom MŚP zweryfikować i wyjaśnić wzajemne powiązania zmiennych obserwowalnych przy użyciu zmiennych eksploracyjnych analizy czynnikowej- niekoniecznie musi być modelem wzorcowym dla firm wykorzystujących fundusze

strukturalne , ponieważ Autorka stworzyła go w oparciu o dane jednego subregionu, w tym przypadku radomskiego. Nie świadczy to wcale o uniwersalności stworzonego modelu.

W końcowej części rozdziału Autorka za pomocą wyniku testu U Manna-Whitney'a, przyjętego poziomu istotności, zweryfikowała przyjętą przed przystąpieniem do badań hipotezę zerową. W przypadku, gdy zmienna różnicująca miała więcej niż dwa kody, do weryfikacji hipotezy zerowej wykorzystano test Kruskalla-Wallisa.

Rozprawa została zakończona wnioskami, które zawarte są na trzech stronach. Doktorantka sformułowała, w oparciu o analizę krytyczną literatury, wyniki badań innych autorów oraz dostępnych danych statystycznych cztery wnioski, w których w sposób syntetyczny stwierdziła, że fundusze strukturalne Unii Europejskiej wpłynęły w sposób istotny na rozwój społeczno-gospodarczy subregionu radomskiego, w tym zwłaszcza na sektor MŚP oraz ich konkurencyjność. Te wnioski są słuszne, ale w niewielkim stopniu znajdują swoje potwierdzenie w przedstawionych danych statystycznych w pracy, być może w pracach cytowanych, we wstępie na s. 8 i 9.

Natomiast wnioski wyciągnięte na podstawie analizy informacji ilościowych i jakościowych pozyskanych w wyniku badania ankietowych są poprawne z punktu widzenia metodologicznego i logicznego. Tak przeprowadzona analiza i skonstruowany model ekonometryczny pozwolił Doktorantce na zweryfikowanie hipotez badawczych i na potwierdzenie przyjętej tezy w rozprawie doktorskiej.

4. Ocena merytoryczna i formalna pracy

Założeniem badawczym stanowiącym jednocześnie cel główny rozprawy było zbadanie wpływu wykorzystania funduszy strukturalnych na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw subregionu radomskiego. Tak sformułowany cel podstawowy, jego dezagregacja (cele szczegółowe) uważam za trafny, przekonujący oraz komunikatywnie określony.

Jednym z celów cząstkowych pracy jest określenie poziomu istotności, które Autorka uważa za kryterium osiągniętych efektów w realizacji projektów współfinansowanych z funduszy strukturalnych UE. Czy zatem osiągnięte wyniki badań mogą stanowić podstawę wnioskowania uogólniającego? Proszę to wyjaśnić.

Doktorantka w sposób logiczny i przejrzysty sformułowała tezę badawczą i hipotezy cząstkowe, którym podporządkowana jest procedura badawcza. Zbudowanie czynnikowego modelu ekonometrycznego określającego wpływ i wykorzystanie funduszy strukturalnych na rozwój sektora MŚP jest znaczącym wkładem Doktorantki do teorii ekonomii. Chociaż można mieć wątpliwości, czy model ten może być modelem wzorcowym dla innych firm wykorzystujących fundusze strukturalne UE, ponieważ model ten został stworzony w oparciu o dane w większości zebrane w toku badań ankietowych i w niewielkim stopniu na podstawie danych statystycznych

(pierwotnych, czy wtórnych) charakteryzujących MŚP badanego subregionu. Dlatego można mieć wątpliwości, czy ten model może mieć charakter uniwersalny? Ponadto metody ankietowe charakteryzuje niski stopień obiektywizmu, uzależnienie odpowiedzi od osobistych, subiektywnych odczuć, doświadczeń, poziomu wiedzy, czy wykształcenia oraz trudności weryfikacji zgodności uzyskiwanych odpowiedzi ze stanem faktycznym. Niemniej jednak, jako recenzent, doceniam dociekliwość badawczą Doktorantki i bardzo dobre opanowanie technik oraz metod analizy i prezentacji wyników badań.

Reasumując stwierdzam, że dobór źródeł, zakres przeprowadzonych badań, zastosowane techniki i metody oraz zastosowane procedury badawcze są odpowiednie dla osiągnięcia celów rozprawy oraz weryfikacji sformatowanych: tezy i hipotez cząstkowych. Mimo przedstawionych wyżej zastrzeżeń i wątpliwości należy uznać, że Doktorantka prawidłowo wykorzystuje dorobek nauk ekonomicznych w zakresie przedmiotu badań oraz posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Strona formalna rozprawy w zasadzie nie budzi zastrzeżeń i jest zgodna z zasadami pisania prac doktorskich w naukach ekonomicznych. Jednak Autorka popełniła w pracy pewne potknięcia i niedociągnięcia językowe oraz stylistyczne, a mianowicie:

- zbyt często stosowane są akapity jednozdaniowe, których konsekwencją jest brak spójności logicznej rozważań np. s. 15, 27, 28, 29, 30, 73, 91, 124, 127, 149, 158, 165, 167, 169, 189, 190, 191, 192, 194, 209, 216, 241, 242, 244, 245 i 255

- na s. 43 i 44 Autorka pisze, że... „Do czynników sprzyjających wzrostowi z obszaru kompetencji są:”

- na s.44 do tych czynników sprzyjających wzrostowi z obszaru kompetencji zalicza inne czynniki, a zatem proszę określić, które z tych czynników faktycznie wpływają na wzrost kompetencji. Ponadto sformułowane zdanie zawiera błąd stylistyczny, bowiem winno być „zaliczamy”, a nie „są”

- na s. 118 Autorka pisze, że ...„na rys. 3.6 zaprezentowano wydatki finansowane ze środków unijnych w latach 2004-2014 (w zł per capita, uwzględniając inflację- w cenach stałych 2014). Podobną informację zamieszcza ona pod rys. 3.6 stwierdzając ...”(w zł per capita, uwzględniając inflację- w cenach stałych 2014)”. Jest to błąd merytoryczny, gdyż ceny stałe w tym przypadku to ceny z poprzedniego okresu np. z 2000 lub 2005 roku, a jeśli są to ceny z 2014 roku uwzględniające inflację, to należy określić je jako ceny bieżące!

- jeszcze jedna uwaga, o której już była mowa na wstępie dotycząca proporcji podziału treści tj. struktury pracy. Otóż proporcje zostały poważnie zachwiane, co w pracy doktorskiej jest niedociągnięciem metodologicznym.

5. Wnioski końcowe

Konkludując stwierdzam, że mimo wniesionych uwag i zastrzeżeń, rozprawa doktorska Pani mgr Elżbiety Noworol-Luft nt. „Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w subregionie radomskim” spełnia wymogi określone w art.13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2003, nr 65 poz. 595 z późn. zm), może stanowić podstawę do nadania jej Autorowi stopnia doktora nauk ekonomicznych. A zatem wnioskuję o dopuszczenie rozprawy do publicznej obrony.

